

Vakıflar Dergisi

80. Yıl

Özel Sayısı

Ankara 2019

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: 2019 - 80.Yıl Özel Sayısı - Hakemli Dergidir.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMLİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Aysıl TÜKEL YAVUZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Hacettepe Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi (Emekli)
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Vakıflar Hangi Statüde Bir İdarî Yapı İle Yönetilmelidir?	11
What should be the Statute and Administrative Structure of Waqfs?	
Nazif Öztürk	
İktisat Tarihi Açısından Vakıflar	73
Waqfs From The Perspective Of History Of Economics	
Murat Çizakça	
Nakid Para Vakfı İle İlgili Çivi-zâde'nin Ebussu'ûd'a Yazdığı Reddiye Risâlesi	87
Refutation of Chiwi-zadah against Abussu'ud Effendi on Cash Waqfs	
Ahmet Akgündüz	
Gelenekçi Osmanlı Islahat Düşüncesinde Temlikler ve Vakıflar	103
Waqfs and Temliks (Freehold Properties) in Traditional Ottoman Reform Thought	
Mehmet Öz	
Osmanlı Finansal Zihniyetinin Bir Göstergesi Olarak Para Vakıflarına Bir Bakış	115
A Look at the Cash Waqfs as an Indicator of Ottoman Financial Mentality	
Mehmet Bulut - Cem Korkut	
Osmanlı Su Yapılarında Vakıfların Rolü: Tesis, Onarım ve Hizmet Giderlerinin Finansmanı	135
Role of Waqfs in Ottoman Water Structures: Financing the Construction, Repair and Service Expenses	
Said Öztürk	
Muhasebe Kayıtları Işığında Mektep Vakıflarının Gelir Giderleri: 18. Yüzyıl Sonları Üsküdar Örneği	159
Income and Expenses of the School Waqfs in the Light of Accounting Records: Example of the Late 18th Century Üsküdar	
Süleyman Kaya - Muhammed Emin Durmuş	
Tuna Sahilinde On Altıncı Yüzyılda Kurulmuş Bir Osmanlı Yerleşimi: İsmail Geçidi Kasabası	189
An Ottoman Town situated in the basin of Danube at the end of the sixteenth century: The town of İsmail Geçidi	
Mehmet Akif Erdoğan	
Dedebalıların İzinde II: Dedebalı Zaviyesi ve Harmancık Kazası Dedebalı Karyesi	211
In Pursuit of Dedebali Community II: Dedebali Zawiyyah and Dedebali Village of Harmancik District	
Saim Savaş	
Vakıf Medeniyeti	245
Prof. Dr. Halil İnalçık	
Prof. Dr. İlber Ortaylı İle Vakıf Medeniyeti Üzerine	249
Mahmut Bıyıklı	
Semavi Eyice İle Bir Sohbet Bir Konferans	255
M. Sacit Pekak	

Bir ınarın Ardından: Prof Dr. Hakkı Acun'un Yaşam Öyküsü ve Bilimsel Kişiliği.....	289
M.Fatih Müderrisoğlu - Bülent İşler	
Orhan Cezmi Tuncer: Her Vakıf Yapısında Tanrısal Güzelliđi Gördüm	297
Mehmet Kurtoğlu	
Hocası Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal'ın Kaleminden Sanat Tarihçi Yekta Demiralp	307
Rahmi Hüseyin Ünal	
Türkiye'deki Bizans Sanatı Tarihinin Bir ınarı: Hocam Prof. Dr. Yıldız Ötüken	311
Zeynep Mercangöz	
Geçmişten Geleceđe Bir Vizyon Çizmek (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayıncılığı).....	321
Publishing of General Directorate of Foundations; A Visionary Look From Past to Future	
Mehmet Kurtoğlu	
Vakıflar Dergisi 2013-2019 Yayın Dönemi (40-50. Sayılar) Deđerlendirmesi ve Bibliyografyası	343
Waqfs Journal 2013-2019 Publication Period (40-50 issues) Evaluation and Bibliography	
Hasan Demirtaş	

Tuna Sahilinde On Altıncı Yüzyılda Kurulmuş Bir Osmanlı Yerleşimi: İsmail Geçidi Kasabası

Mehmet Akif Erdoğan*

Öz

Bu makalede, bugün Ukrayna'da bulunan İzmayıl Geçidi şehrinin, on altıncı yüzyılın ikinci yarısında Darüssaade Ağası Mehmed Ağa tarafından nasıl kurulduğu üzerinde durulmaktadır. Osmanlı sultanı III. Murad, güvenlik ve asayişin olmadığı düşünülen bu bölgede 'Osmanlı derbent hukuku' üzerine temellendirilen yeni bir köy/kasaba/hisar kurulması görevini, dönemin Darüssaade Ağası Habeşî Mehmed Ağa'ya vermiştir. Öncelikle bu bölgenin sınırı tespit edilmiş, bu bölge Mehmed Ağa'ya temlik edilmiş ve nihayet Mehmed Ağa da, dönemin mutlak bir uygulaması olarak bu temlik vakfa çevirmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinden İsmail Geçidi Kasabası'nın başlangıçta Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşan karma bir yerleşim yeri olarak kurulduğu görülür. Müslümanlar, buradaki kalede asker olarak görevlendirilmişken, Hristiyanların çiftçi, balıkçı ve tacir olarak çalıştırıldıkları görülür. Kili, Bender ve Akkerman arasında, hem deniz hem de kara güzergâhında önemli bir kavşakta bulunan bu yer kısa süre içinde, Tuna sahilinde önemli bir yerleşim yeri olarak gelişmiştir. Mehmed Ağa, burada kendi adına bir cami inşa ettirmiş ve kasabayı mimari açıdan bir Osmanlı-İslam şehri haline getirmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmayıl Geçidi, İsmail Geçidi, Darüssaade Ağası Mehmed Ağa, Ukrayna, Tuna, Osmanlılar, Bender, Akkerman, Kili.

An Ottoman Town Situated in the Basin of Danube at the Sixteenth Century: The Town of İsmail Geçidi

Abstract

This article commonly explains how and when the town of İsmail Geçidi to found at the second part of sixteenth century as an Ottoman town set up by Mehmed Ağa, chief black eunuch of the Sultan Murad III, originally from Abyssinia. İzmayıl Geçidi, now one of the modern towns of Ukraine, was established as a guardhouse on a pass of the basin of Danube at the second part of sixteenth century. There was no safety and order in this region because of pressures from Russia, Crimean and Caucasian elements. He settled a mixed population (Greeks, Serbians, Tartars, Moldavians, Vlachs, Nogai, Crimeans) into the town, based on the Ottoman law on the pass. Ottoman sultan Murad III assigned him this region as a private property to develop a new military and commercial centre at the basin of Danube. He built a mosque, bath, fort and wharf and then set up an Islamic waqfs to restore his town. Borders belonged to the waqf were determined. Today, we have some Ottoman archival documents about his pious endowment, written in Ottoman Turkish. In this article, information was given on the waqfs of the town of İsmail Geçidi, administratively belonged to Bender in that time.

Keywords: İsmail Geçidi, İzmayıl Geçidi, Chief Black Eunuch (Darüssaade Ağası) Mehmed Ağa, Ukraine, Danube, Ottomans, Bender, Akkerman, Kili.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, İzmir, Türkiye; aerdogru@gmail.com; Orcid Id: : 0000-0003-0647-519X

Bu meskûn mahallin ismi, Osmanlı arşiv belgelerinde 'İsmail Geçidi veya İsmayıl Geçidi' olarak iki farklı şekilde yazılmıştır. Daha sonra Slav dillerinde 's' harfi 'z'ye dönüşerek 'Izmayıl Geçidi' şeklinde telaffuz edilmiştir. Tuna sahilinde Türkçe bir yer (mahal) adıdır. Muhtemelen, bu bölge kendisine 'kışlak' olarak verilmiş bir Türk askerinin isminden gelir ve Türkçe'dir. 3 Numaralı Mühimme Defteri'nde¹ bulunan bir kayıttta "Silistre sancağında Kili kazasında İsmail Geçidi demekle ma'ruf mahall..." olarak yazılmışken, başka bir Osmanlı belgesinde "Vilâyet-i Rumeli'nde Tuna yalısında İsmail Geçidi demekle ma'ruf mahall..." olarak söz edilir. Bu ismin, on altıncı yüzyılın ortalarında, Osmanlı idaresinin Tuna havzasında yeni bir köy kurma girişiminden dolayı ortaya çıktığı anlaşılıyor. Burasının Kili, Akkerman ve Bender arasında bir geçit yeri (*derbend*) olduğu anlaşılıyor.²

T. Menzel ve V. J. Parry, bu meskûn mahalli, Besarabya bölgesinde Bucak'ta³ yer alan küçük bir Osmanlı hisar-kasabası (*palanka*)⁴ olarak belirtirler. Bu küçük kalenin veya hisarın, 1484 yılında, Eflak ve Moldavyalı ustalar tarafından yapıldığı ileri sürerler. 1484 yılında, sultan II. Bayezid, Kili ve Akkerman kalelerini ele geçirmiştir. Bucak, bu tarihten itibaren Osmanlı idaresine girmiştir (Mansel-Parry, 1997: 185).

Silistre Sancağı'nın tahrir yazıcısı (*muharrir*) olan Süleyman Çelebi'ye gönderilen 1559 tarihli bir hükümde, bu bölgede (İsmail Geçidi) 'köy kondurulması' gerektiğinden söz edilir:

"Silistre muharriri olub Divan-ı Hümâyün Kâtiblerinden Süleyman Çelebi'ye hüküm ki, halâ Silistre Sancağında İsmail Geçidi demekle ma'ruf mahall Kili ve Akkerman ve Bender'den gelüb giden tüccâr vesâir ayende ve revendenin memerri olup ziyâde muhavvef ve muhâtara yerler olub daimâ ehl-i fesâddan ebnâ-i sebile zarar ü gezend erişdiği i'lam olunub mahall-i mezbûrede köy kondurmak münâsib olmağın buyurdum ki, vüsul buldukda etrâf ü eknâfdan olan kurâ ve kasabâta tenbih etdiresin ki mahall-i mebura her kim gelüb dam ü devre bina edüb sakin olursa sair derbendler adeti üzere mahsûlleri Defter-i Cedid'e kayd olunub avarız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olalar." (3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560), Ankara 1993, 313).

- 1 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), I –II (Ozet ve Transkripsiyon-Tıpkıbasım), Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın no.12, Divân-ı Humâyün Sicilleri Dizisi: I, Ankara 1993.
- 2 Bu makalenin amacı, Rumeli'de Osmanlı şehirlerinin nasıl kurulduğu üzerine bir teori belirlemek ya da tipoloji çizmek değildir. Yazının çerçevesi mevcut arşiv belgeleri ile sınırlıdır. Amacım, basit bir şekilde, bugün Ukrayna'da bugün İzmayıl Geçidi olarak bilinen şehrin kuruluşuyla ilgili Türkiye'de arşivlerde muhafaza edilen belge ve bilgileri okurlar ile paylaşmaktır.
- 3 Halil İnalçık, Bucak bölgesinin, 1538 yılında Karaboğdan Seferi ile doğrudan Osmanlı idaresine girdiğini yazar. Bucak bölgesi (Güney Besarabya), idari olarak Akkerman sancağına bağlanmıştır. Kırım Hanı, Sultan Süleyman ile işbirliği halinde, *Mansurlar, Orak, Kasay, Mamay, Or Mehmed, Tatmuz, Yedicek ve Camboyluk* gibi Nogay aşiretlerini Bucak'ta yerleştirmiştir. Bk. Halil İnalçık, 'Budjak', *EI, second edition*, Leiden, s. 1287
- 4 Bu kelimeyi (*palanka*) J. Redhouse, Farsça olduğunu yazarken; Türk Dil Kurum Sözlüğü'nde Sırpa olduğu yazılmıştır. Askeri bir terim olarak etimolojisi incelenmeye muhtaçtır. TDK, 'ağaç ve toprakla yapılmış, hendekle çevrilmiş küçük hisar olarak' açıklar. Redhouse ise, 'hisarın bir bölümü olarak topraktan yapılmış tabya, etrafı çevrili müstahkem yer' olarak yazar. Burada, genel olarak küçük bir hisardan söz edilmektedir. İsmail Geçidi'ndeki askeri yer ise dönemin belgelerinde kale veya palanka olarak isimlendirilmektedir. Bu iki kelime arasında özel bir ayırım yapılmadığı görülür.

3 Numaralı Mühimme Defteri'nde kayıtlı 1558-1559 tarihli bir başka belgede, Akkirman sancakbeyi bu bölgede köy kurmak istemiştir (*haliyâ Akkirman sancağı beyi, Tuna üzerinde İsmail nam mahalde köy kondurmak murad idinmiş*). Bu yerde daha önceden bir köy olduğu, ancak bu köyün dağıldığı açıkça belirtilir (*Mukaddemâ dahi ol yerde köy olub, ahalisi yaramaz olmağın, bozulub harâb kalmışdı*). Boğdan voyvodası II. Aleksandira, burada bir köy kurulmasına muhalefetine rağmen, Osmanlı idaresinin 1558 yılından itibaren burada bir köy kurulmasında ısrar ettiği anlaşılıyor. Neticede, bu görev III. Murad tarafından Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'ya verilmiş olduğu zamanımıza ulaşmış bir *Vakıf Defteri*'nden anlaşılmaktadır:

“bu bölgenin şenlenüb ma'mur ve âbadan olması lâzım ve mühimm olduğun saadetlü padişahımız eazzallahu ensârehu alem-i şerifleri muhit olduğu sebebden mahall-i mezkur ma'mur ve âbadan olmak üzere Dariüssaade Ağası iken vefat eden sâhibü'l-hayrât merhûm ve mağfûr Mehmed Ağa'ya temlik⁵ edüb ve mülknâme-i hümayûn-ı saadet unvanı sadaka ve ihsân edüb...” (3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560), Ankara 1993, 314).

Bu yerleşim yeri hakkında merhum Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, İsmail Kalesi'nin (eski ismi İsmail Geçidi), Tuna nehrinin sol sahilinde Bucak bölgesinde bir Tuna deltası başında bulunduğunu; bu yerin önceden ‘boş bir arazi ve geçit yeri’ olduğunu belirtir. 1589 (H. 997) yılında Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'ya temlik olunarak, bir hisar (*palanka*) yapmasının emredildiğini ve bu palankanın inşası için gerekli olan mimar, ırgat ve usta tedariki için Eflak ve Boğdan voyvodalarına emirler gönderildiğini yazar. Bu *palanka*, on sekizinci yüzyıl ortalarında kaleye çevrilmiştir (Uzunçarşılı, 1978: 576).

Romanyalı tarihçi Aurel Decei, İsmail Geçidi'ni, Besarabya'nın güneyinde Tuna üzerinde bir Türk kalesinin ismi olarak tanımlar. Bu isim, ne T. Menzel'in ileri sürdüğü *ejderha* anlamındaki Slavca *zmiy* kelimesinden, ne de C. C. Giurescu'nun ileri sürdüğü Romence *kumluk* anlamındaki *Smil* kelimesinden gelir. Ona göre, Türkçe bir kelimedenden geldiği kesindir. Burası bir ‘Osmanlı tesisi’dir. Decei, bu yerin isminin, Evliya Çelebi'nin ileri sürdüğü, ‘II. Bayezid'in kaptanlarından İsmail beyin isminde geldiğini’ görüşünün teyit edilemediğini ifade eder. Bu bölgenin, 1484'de Kili ve Akkirman seferleriyle Osmanlı topraklarına katıldığını yazar. Bu yerde, Boğdanlılara ait bir ‘mevzi’ vardı. Ona göre, 1538 Boğdan seferinden sonra burası ‘çok çabuk’ ilerlemiştir. İsmailin de ilk defa 1595 tarihli belgelerde görüldüğünü ifade eder. Boğdan prensi *Aron cel Cumplit* ile Eflak prensi *Mihai Viteazul*, Osmanlı idaresine karşı ayaklanmışlar, Boğdanlı Macar ve Kazak askerleriyle, Bucak'a saldırmışlardır. İçinde 4.000 kişilik bir Türk kuvveti bulunan İsmail Kalesi, 22 Mart 1595'te ele geçirilmiştir. Savunma için 2.000 civarında Boğdanlı asker kalede bırakılmıştır. Ancak az sonra bir Türk kale komutanı tarafından yeniden ele geçirilmiştir (Decei, 1997: 1108).

Prof. Feridun Emecen, İsmail Geçidi'ni, ‘on altıncı yüzyılda kurulmuş olan Osmanlı kasabası’ olarak tanımlar. İlk kez 15 Ocak 1560 tarihli bir hükümde isminin geçtiğini yazar. Akkirman sancakbeyinin kurdurduğunu belirtir. Boğdan voyvodası Alekandır'ın, Bender civarındaki gayrimüslim halka zarar vereceğinden korkarak, kasabanın kuruluşuna itiraz ettiğini ileri sürer.

5 *Temlik*, Osmanlı Devleti veya ailesine sadakat göstererek çok değerli hizmetler yapmış kişilere, imam olan Sultan'ın resmi onayıyla, devlete ait birtakım gelirlerin (vergiler gibi) tahsisi edilmesiyle özel mülk olarak tasarrufunu sağlayan sistemin adıdır. Temliknâme ise Sultan tarafından o kişiye verilen resmi belgenin adıdır.

Bu isim, ne kaptan İsmail Bey isminden ne de Smil kelimesinden gelir. Ona göre, İsmail, *bir Tatar kabilesinin ismi olabilir*. Ona göre buranın ‘*eski bir Ceneviz kalesi olduğu*’ görüşü de dayanaksızdır. İsmail Geçidi kasabasının 1592 yılında Bender sancağına bağlı bir kaza merkezi (TD, 71) olduğunu; 1590 yılından sonra askeri istihkâm haline getirildiğini, burada Kazak saldırılarına karşı ağaçtan veya topraktan bir *palanka* yapılmış ve aynı zamanda burada iskele inşa edilmiş ve gümrük oluşturulmuştur (Emecen, 2000: 82-84).

Osmanlı arşiv belgelerinde, ‘İsmail’ ismine, yer (*mahal*) adı olarak, ilk kez, Prof. Emecen’in de belirttiği gibi, 16 Rebiülahir 967 (15 Ocak 1560) tarihli bir *Mühimme* kaydında (3 Numaralı *Mühimme Defteri*) rastlanıyor. Bu hükümde, ne *geçid*, ne *kale*, ne de *palanka*’dan söz edilir. Boğdan voyvodası Aleksandra, Osmanlıların Akkerman sancakbeyi Hüseyin beyin, İsmail isimli yerde bir köy kurmak (*köy kondurmak*) istediğini belirtir ve durumu İstanbul’da bulunan Osmanlı Divanı’na yazılı olarak haber verir.⁶ Divandan, bu bölgenin güvenliğinden kendisinin sorumlu olduğu bildirilerek, Boğdan voyvodasına teşekkür ediliyor. Aynı tarihte, Divan’dan Akkerman beyi Hüseyin beye bir hüküm yazılıyor. Bu hükümde, Boğdan voyvodasının verdiği bilgiler ona aynen aktarılıyor: Bazı hırsızların Bender kalesi yakınlarındaki Darniçe isimli köye vardıkları, köy halkının Sırp, Rum ve Boğdanlı oldukları, buraya sürekli gelerek hayvan hırsızlığı yaptıkları, insan öldürdükleri, zarar ve ziyan verdikleri belirtiliyor. Akkerman sancakbeyinin de burada bir köy kurmak istediği ifade ediliyor. Voyvodanın verdiği bilgiye göre, bu yerde eskiden bir köy vardı. Halkı yaramazdı. Bu yüzden köy bozuldu ve harabe haline geldi. Eğer adı geçen yerde yeni bir köy kurulursa, Bender kalesi yakınlarında olan köylerin, *haraç-güzâr* köylülere zarar vereceğinin kesin olduğu belirtildi. Osmanlı Divanı, Akkerman Beyi’nden, bu bilginin aslının olup olmadığını ve bu yerde köy kurulup kurulmadığını incelenmesini istiyor.⁷ Bu yazışmaların devamını izlemek, ne yazık ki, mümkün değildir. Akkerman Beyi’nin, bu sorulara ne cevap verdiği bilinmiyor. Ama burada kısa bir süre içinde, asayiş ve ticareti sağlamak için, yeni bir yerleşim yeri oluşturulduğu anlaşılıyor.⁸

6 3 Numaralı *Mühimme Defteri* (966-968/ 1558-1560), Ankara 1993, 313; “*Akkirman begi, İsmail nam mahalde köy kondurmak murad idüdüğü hususları ilam eylemişsin...*” (Emecen, 2000: 82).

7 “*bazı hırsızlar Bender kal’ası kurbünde Darniçe nam karyeye varup, temekkün edüb, karye-i mezbure halkı Sırf ve Rum ve Boğdan ademileri olub, daimâ bunda gelüb, haraç-güzârın davarın serika edüp ve adam katl edüb, zarar ü ziyan irişdürmekden hali değıllerdir, ellerinden âciz idüğü haliyâ Akkirman sancağı begi, Tuna üzerinde İsmail nam mahalde köy kondurmak murad idinmiş, mukaddemâ dahi ol yerde köy olub, ahalisi yaramaz olmağın, bozulup harâb kalmışdı, zıkr olunan yerde köy kondurulursa, kal’a-yı Bender kurbünde olan köylerden dahi haraç-güzâr reyâyâ zarar gelmek mukarrerdir deyü...*” (Bk. Numaralı *Mühimme Defteri* (966-968/ 1558-1560), 315.)

8 23 Şubat 1806 (4 Zilhicce 1220) tarihli İsmail kadısına hitaben kaleme alınmış bir Osmanlı belgesinde, İsmail Geçidi kadılığında Aya Nikola isimli bir kilisenin varlığından (*İsmail kazası derununda kâin Aya Nikola nâm kilise feth-i hakaniden beri Aynaroz ceziresinde vaki Aya Apostol Karakalu nâm manastırın vakfı olup...*) söz edilir. Bu belgeye dayanılarak, İsmail Geçidi’nin bu kilise etrafında, Osmanlı idaresi öncesinde kurulduğu ileri sürülmüştür. Söz konusu belge İstanbul’da düzenlenmiştir. Lakin Boğdan Divan kâtiblerinden Seyyid Ali tarafından onaylanmıştır. Belgenin tuğrası yoktur. Bu belgenin sahte veya sahil olup olmaması bir yana, bu belgeye dayanılarak, İsmail Geçidi yerleşiminin Osmanlı fethi öncesinde kurulduğunu ileri sürmek doğru değildir. Zira, İsmail Geçidi ‘kadılığı’ geniş bir adli bölgeyi kapsar. Halbuki İsmail Geçidi denilen ve bugünkü Izmayıl Geçidi’nin çekirdeğini oluşturan yer, kale içinde yer alan on iki mahalleden oluşan küçük bir askeri yerleşimdir (*palanka*). Bu kale Müslümanların idaresinde olduğu için, Şeriat’a göre, yeni bir kilisenin kurulmasına imkan yoktur. Halbuki, ‘İsmail Geçidi kadılığının’ sınırı, bu kale etrafında yer alan üçten fazla köyü de kapsar. Bu nedenle, bu kilise, 1481’lerde mevcut idiyse bile, İsmail Geçidi kalesi içinde veya hemen yakınında olması mümkün değildir. Bu nedenle bu görüşün tutarlı

İsmail Kasabası'nın kuruluşunun tam tarihini vermek mümkün değildir. Muhtemelen, Uzunçarşılı'nın ileri sürdüğü gibi, 1589 (997) yılında Mehmed Ağa'ya temlik edilmesiyle birlikte, palankanın yapımına başlanmış olmalıdır. Zirâ bu bölge, Kırım ve kuzey bölgelerinden gelen çeşitli halkların baskısı altındaydı. *Mühimme Defterlerinde* mevcut belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, bu bölgeye yönelik ağır bir nüfus baskısından dolayı, bu bölgede asayiş ve ticaretin bozulduğu anlaşılıyor. Örneğin, 1559-1560 tarihlerinde, Kırım ve Moskova taraflarına baş gösteren açlıktan dolayı, Tuna havzasının bir nüfus (*Tatar, Rus, Nogay, Kırımlı*) baskısına maruz kaldığı anlaşılıyor. Bu bölgelerde devam eden açlık nedeniyle Nogay Tatarları ile *Kırım tâifesi*, Kili, Bender ve Akkırman bölgelerine doğru göçmeye başlamışlardır. Bunların bazıları Boğdan sınırı kadar dayandılar. Bu civardaki köylere zarar vermeye başladılar. Ruslar da (*Moskov eşkıyaları*) bu bölgeye gelmeye başladılar.⁹ Bu belgeler, Boğdan bölgesinin de, bu nüfus baskısından, zarar gördüğünü ve Boğdan voyvodasının, bir endişe içinde olduğunu gösteriyor. Bu yerde, Nogay, Tatar ve Ruslardan oluşan karma bir köyün kurulmasını istemediğini gösteriyor. Muhtemelen onun bu endişesinin kaynağı bu bölgede yerleşik halde bulunan köylü Sırp, Rum ve Boğdanlılar ile yeni gelenler arasında yeni bir kargaşanın çıkmasını istememesiydi.¹⁰ Bu durumda, Decei tarafından ileri sürülen 'bu isme ilk kez 1595 yılında rastlandığı' görüşü önemini yitiriyor ama onun isimle ilgili etimolojik yorumları değerini halâ sürdürüyor. Manzel'in ileri sürdüğü, Osmanlı-Avusturya savaşları esnasında, İsmail Kalesinin, Andrea Barzay komutası altındaki Eflak, Boğdan ve Erdelli askerlerden oluşan karma bir kuvvetin eline geçtiği görüşü teyit ediliyor.

Elimizde bulunan 8 Ağustos 1592 (29 Şevvâl 1000) tarihli yayımlanmamış bir Osmanlı arşiv belgesinde (defter), İsmail Geçidi Kasabası'nın (*nefs-i İsmâ'il*) nasıl kurulduğu ve geliştirildiği üzerine bilgiler veriliyor. Bu defterdeki bilgiye göre, bir eşkıya yeri olan İsmail Geçidi'nin 'şenlenib ma'mur olması' Osmanlı Divanı tarafından lâzım görülmüştür. Zirâ burası 'korkulan bir yer' idi. Eşkıyalar yolcuların malları yağmalıyor ve insan öldürüyorlardı. Osmanlıca metin şöyledir:

bir yanı yoktur. (Bu belgeden beni haberdar eden değerli Mehmet Tütüncü'ye teşekkür ediyorum).

9 1560 yılında Zahire sıkıntısından dolayı Osmanlı hükümeti Özi Kalesi'nin tamirini ertelemek zorunda kaldı. Zira kuraklıktan dolayı hububat bitmedi. Bu durum da büyük açlığa sebebiyet verdi. Açlık (*bela*) sebebiyle bölgede araba çekecek güçlü hayvan bulunamadı. Nogay yönünden gelen bu aç ve perişan Kırım Tatarları'nın ve Nogaylar'ın çoğunun, silahları yoktu. Bunlar, yiyecek aramak amacıyla, Silistre bölgesindeki köylere kadar ulaştılar. Kimi Tatarlar, Kefe taraflarına geldiler. Burada bazıları bunların çocuklarını kiraladılar (icar). Bazılarını bu çocukları besleyerek sattılar. Bazıları da bu Müslüman Tatar çocuklarını İstanbul'a da getirip satmak istediler. Ancak bu durum öğrenildiğinde, Müslüman Tatar çocuklarının para ile satılması Osmanlı Divanı tarafından yasaklandı. Satılan çocukların, satın alınıp kurtarılması Osmanlı beylerinden istendi. Zira Boğdan voyvodası Aleksandır, Bender kalesine ait bazı yerlerde haramiler ve hırsızların yerleştiğinden, Boğdan tarafına gelerek halka zarar vermeye başladıklarından şikâyet ediyordu. Bunlar, hayvan hırsızlığı yapmaya başladılar. Aynı zamanda, Leh krallığı ile Kırım hanlığı arasındaki ilişkilerin de yumuşadığı bir dönemdi. Kısacası, bu bölgede güvenliğin olmadığı açıktı. Voyvoda, kendisine bağlı köylüleri (reayâ) koruma derindeydi. Büyük olasılıkla bu açlık ve kuraklık, Lehistan ile Kırım Hanlığı arasında bir anlaşmanın yapılmasına da zorunlu hale getirdi. Lehliler, Kırım Hanı Devlet Giray Han'a (1551-1577) vergilerini ödediklerinden dolayı, her iki taraf arasında anlaşma yapıldı. Akınlar her iki taraf arasında bir süreliğine durdu.

10 Geç tarihli (1134 tarihli) Osmanlı arşiv belgeleri, Kili, Akkerman ve İsmail Geçidi'nde, *Bucaklı (Kuman Türkleri)*, *Nogay ve Tatarların yerleştiklerini* ve bu Tatarların, Kırım Hanları tarafından atanan *kaymakamlar* vasıtasıyla idare edildiklerini gösteriyor İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi, III, 2*. Kısım, Ankara 1982, 41.

“*Vilâyet-i Rumeli’nde Tuna yalısında İsmail Geçidi demekle ma’rûf mahall muhavvef ve muhâtara yer olub ebnâ-i sebîl ehl-i fesâd şenâ’atinden emin olmayub daimâ katl-i nüfûs ve garet-i emvâl olmakdan halî olmamağın şenlenüb ma’mûr ve âbâdân olması lâzım ve mühimm olduğun sa’âdetlü pâdişâhımız eazzallâhu ensârehu alem-i şerîfleri muhit olduğı sebebden mahall-i mezkûr ma’mûr ve âbadan olmak üzere Darüssaade Ağası iken vefât eden sâhibü’l-hayrât merhûm ve mağfûr Mehmed Ağaya temlik edüb ve mülknâme-i hümayûn-ı sa’adet unvanı sadaka ve ihsan edüb zikr olunan mahall cümle hudûd-ı mu’ayyene ve kâffe-i rûsûm-ı mu’ayyenesi ile tilâl ü cibâl ve arazi ve enhârı ve kışlakları ve yaylakları eşcârı ve iskele mahsûli bağ ve bağçe ve bostan ve çayırırları ve mâ-i cârısı ve korusu ve me’âdini ve re’âyâ ve evlâd-ı re’âyâsıyla ve â’sâr-ı şer’iyye ve rûsûm-ı örfiyyesiyle ve sâir hukûk ve yuva ve kaçğun ve mâl-ı gâib ve mâl-ı mefkûd ve beytûlmâl-ı hâssa ve âmme ve cürm-i cinâyet ve resm-i arûs ve bâd-ı hevâsıyla ve âdet-i ağnâmı ve vâki’ olan haracı ve sayd olunan vuhûş ü tuyûrı ve gelüb temekkün eden haymana ve evlâd-ı haymanasının hukûk ve rûsûmu ve bi’l-cümle cem’-i mahsûlât-ı şer’iyye ve âmm-ı âbidât-ı örfiyyesiyle serbest mefrûzü’l-kalem ve maktu’ü’l-kadem müşârün ileyhın mülk-i mahzı ve hak-ı sarfı olub ve mahall-i mezkûrede mütemekkîn olan re’âyâ ve evlâd-ı re’âyâ cem’-i tekâlif-i divâniyye ve avârız-ı örfiyye ve arpa ve saman ve celeb yazılmaktan ve ulak ve kulavuzdan muaf olmak için sa’âdetlü pâdişâhımız eyyedeallâhu te’âlâ saltanatuhu hazretleri ahkâm-ı şerife vermişlerdir”.¹¹*

Söz konusu belgede geçen *geçit* kelimesi, buranın güvensiz bir yer olduğunu gösterir. Her ne olursa olsun, Osmanlı merkezî idaresinin, bu bölgede emniyeti ve asayışı sağlayarak ticareti geliştirmek için, *iskân ve şenletme* siyaseti uyguladığı ve burada ‘*derbendler âdetini*’ uyguladığı açıktır.¹² Bu âdete göre, buraya yerleşenler ‘*avarız ve örfi vergilerden muaf*’ tutulacaklardı.¹³

11 ‘*Defter-i Evkâf-ı İsmail Geçidi der sâhil-i Tuna*’ isimli on beş yapraklık bu defter, dönemin İsmail Geçidi Kadısı Abdullah b. Hüseyin ile *muhaarir* Hasan tarafından hazırlanmıştır. Sultan III. Murad’ın güzel bir tuğrasını içerir Tapu ve Kadastro Arşivi, Ankara, Eski no:2123, yeni no:71. Bu defterin müsveddesi için bkz. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, No. D. 01391. Topkapı Sarayı Arşivi’nden Osmanlı Arşivi’ne devredilen belgelerden. ‘*merhum ve mağfûrın leh, kutbü’l-ağvât, sahibü’l-hayrât, ragibü’l-müberra, sa’idü’l-hayât, şehidü’l-memât Mehmed Ağa hazretlerinin İsmail Geçidi nam vakfına müteallik defterdir*’. Bir fotokopisi de TTK Kütüphanesi’ndedir.

12 Derbend, coğrafi bir terim olarak, dağlar arasındaki geçit yeri anlamındadır. Osmanlılarda bir müessese veya teşkilat olarak. Bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1990, Eren Yayıncılık. Orhonlu’nun söz konusu metninde İsmail Geçidi ismine rastlanmıyor ama kitabının sonundaki haritada İsmail Geçidi, derbend yeri olarak işaretlenmiştir.

13 29 Ocak 1710’da (28 ZA 1121) Rumeli kadıaskerinin teklifiyle *İsmail Geçidi Vakfıdır* başlığıyla küçük bir defter, Defter-i Hakani’ye kaydedilmiştir. Bk. Cedit Vakıflar Tasnifi, No. 36, *İsmail Geçidi Vakfıdır*, Tapu ve Kadastro Arşivi. Bu defterde Aralık 1589 (Muharrem 998) temliknâme ile Nisan 1590 tarihli İsmail Geçidi iskelesinden alınacak gümrük vergisi ile ilgili fermanlar bulunmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, İsmail Geçidi iskelesinden alınan gümrük vergisine müdahale edilmiş, dönemin Rumeli kadıaskeri bu hukuksuz muameleyi engellemeye çalışmıştır. Darüssaade Ağası Mehmed Ağa’nın III. Murad’a sadakat gösterdiği, Haremeyen Vakıflarını para almadan idare ettiği ve Kudüs’teki fakirler için para gönderdiğinde dolayı hizmetleri ve kendisi övülmektedir. Özellikle İsmail Geçidi kadısı Mevlana Abdullah’ın, Kili kadısı ile beraber, vakfın sınırlarını belirlemesi, belirli yerlere sınır taşları dikmesi övülmüştür. İsmail Geçidi’nin gümrük vergisinin sözkonusu vakfa ait olduğu belirtilmiştir. Dönemin vezirleri Sinan Paşa (Sinan b. Ali), Ferhad Paşa (Ferhad b. Abdülvehhab), Mehmed Paşa (Mehmed b. Ahmed), Rumeli beylerbeyi (Hızır b.

İlk iş olarak, bu bölgenin tüm doğal kaynakları ve vergileri, Sultan Murad tarafından, Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'ya bir çeşit özel mülk (*temlik*) olarak verilmiştir. Daha sonra da vakfa (İsmail Geçidi Vakfı) dönüştürülmüştür¹⁴

Bu köy veya derbendin, stratejik bir güzergâh veya yol üzerinde yer aldığı anlaşılıyor. Viddin, Silistre ve Niğbolu gibi Rumeli şehirleri ile Kili arasında işleyen deniz ve karayolu üzerinde yer alıyordu. *Yukarı Canib*'e (Azak tarafları), buradan geçilerek gidiliyordu. Kili, Akkerman ve Bender'den gelen tüccârlar ile yolcular bu derbentten geçiyorlardı. Buranın önemi, hem Kili ile olan ticari deniz yolu hem de Kili, Akkerman ve Bender arasındaki karayolu bağlantısından kaynaklanıyor. Zira şarap ve esir ticaretinin önemli ara duraklarından biriydi. Yine, *Tatar Pınarı Kalesi* ile İsmail Geçidi arasında bir karayolu bağlantısı da vardı. Ayrıca, ikliminin sıcak oluşundan dolayı, kış aylarında, göçebeler için uygun bir yerdi. Ünlü Osmanlı seyyah Evliya Çelebi, 1657 yılında, İsmail Geçidi'nin yerini şöyle belirtiyor: “*Bu şehir-i İsmail'in cânib-i şarkîsi Kili kazasıyla müşa'dır. Şimal tarafı Akkirman ile çatıkdaşdır. Yıldız tarafı Tabak köyü ve İskerled köyleri tarafı Boğdan vilyetiyle hududdaşdır. Tuna kenarıyla gidip Boğdan'ın kal'a-sıyla hem müşa'dır*” (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2001: 60).

İsmail Geçidi'nde bir hisar yapan ve köy kurduran, Darüssaade Ağası Habeşi Mehmed Ağa'dır (ölümü: 1590). Dönemin minyatürlerden anlaşıldığına göre, kendisi Habeşistan kökenli bir zenci idi ve Sultan III. Murad'ın en yakın adamlarından biriydi. Bugün portresi elimizdedir. Kendisi bir kitapseverdi. Minyatürlü eserlerin yazılmasını teşvik ederdi. Resimli *Gence Fetihnâmesi*'nini de Sultan III. Murad'a bizzat kendisi sunmuştur. Kendisi için de minyatürlü kitaplar hazırlattırdı. İstanbul'da Topkapı Sarayı nakkaşhânesinin yönlendiricilerinden biriydi. 1582'de sultan III. Murad'ın oğlu Mehmed için yapılan sünnet düğünü şenliklerinde ev sahibiydi (Tanındı, 2002: 43-44). Habeşi Mehmed Ağa'nın, kendi biyografisini de yazdırdığı anlaşılıyor. Osmanlı Darüssaade Ağaları üzerine çıkardığı yeni kitabında Jane Hathaway, Ali b. Abdür-rauf el-Habeşi'nin *Rafâilü'l-Gubûş fi Fezâil'l-Hubûş*¹⁵ isimli eserine atıfta bulunarak, onun Habeşistan'dan İstanbul'a nasıl getirildiği üzerine bilgiler veriyor (Hathaway, 2018: 57). İmar edildikten sonra, İsmail Geçidi, resmi olarak, ‘*Bağdad-ı Mehmed-abâd*’ olarak isimlendirilmiştir. Burada bir hisar, hisar içinde bir Cuma Camii, hamam, han, medrese ve dükkanlar inşa etmiştir. Hathaway, bu hisarın Rus veya Avusturyalılara karşı yapıldığını, bölgeye Sünni İslam'ın Mehmed Ağa tarafından getirildiğini, bölgenin iyi bir hububat merkezi olduğunu ve onun bu faaliyetlerinin beklenmedik bir başarı olmadığını yazar (Hathaway, 2018: 58).

Abdülmennan), Rumeli kazaskeri (Zekerriyya b. Bayram), Anadolu kazaskeri (Hüseyn b. Muhammed), tevkii Abdülmuhiyî, Şikk-ı evvel defterdarı Muhammed b. Seyyid Hasan, Anadolu defterdarı Mustafa b. Muhammed ve diğer üst düzey idareciler durumun böyle olduğuna dair şahit olmuşlardır. Bu belgeden anlaşılıyor ki, on sekizinci yüzyıl başlarına kadar İsmail Geçidi iskelesi ticari açıdan önem kazanmış, tacirler ve gemiler bu iskeleye uğramaya başlamışlardır. Dolayısıyla vakfa ait bu gümrük vergisine dokunulmaması emredilmiştir.

14 Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'ya temlik edilen gelirler, tepeler, dağlar, tarım araziler, nehirler, kışlaklar, yaylaklar, ağaçlar, bağ ve bahçeleri, bostan ve çayırklar, akarsuları, korular, madenler, vahşi hayvanlar, kuşlar, köylüler, köylülerin çocukları, dışarıdan gelip yerleşen gezginler (haymana), bunların çocukları ve tüm vergilerdir.

15 Süleymaniye Kütüphanesi, No. 4360, v. 9b. Anlatıma göre, Habeşi Mehmed Ağa, genç bir çocukken, Frenk bir tacir tarafından Habeşistan'da satın alınmıştır. Avrupa'ya götürülmek için gemiye bindirilmiştir. Ancak gemi, Akdeniz'de Müslümanların saldırısına uğramış ve Mehmed, esir olarak İstanbul'a getirilmiştir. Bu anlatımın güvenilir olup olmadığı ayrıca sorgulanmalıdır.

İsmail Geçidi, 1592 tarihli söz konusu *Evkaf Defteri*'ne göre, yaklaşık 5.500 kişiye yaklaşan nüfusuyla, on bir mahallelik kalabalık bir *kasaba* haline gelmiştir. Burada bir kadı oturtulmuştur. Kasabanın nüfusunun, asli olarak, Müslüman ve Hristiyanlardan oluştuğu görülür. Hemen hemen % 84'ü Hristiyan (Ortodoks) iken, % 14'ü Müslümandı. Burada küçük bir hisar (palanka) inşa edildi. Bu kale içinde 36 adet Müslüman erkek, kale askeri sıfatıyla (*müstahfız*) konuşlandırıldı. Bu askerler arasında, *hatip*, müezzin, kale komutanı, kethüdâ, *topçu başı*, *tercüman* ve *kale askerlerinin* olduğu dikkati çeker.¹⁶ Kale dışında da 53 adet Müslüman erkek, atlı asker (*süvari*) olarak yerleştirildi. Süvarilerin de ayrıca *imam* ve *müezzinleri* vardı. Bu Müslüman askerler, İsmail Geçidi kalesi ile yakın çevresini korumakla görevlendirildiler.

Mahallelerine gelince; tek Müslüman mahallesi, Şhreküstü *Mahallesi* ismini taşır. 67 hanelik (yaklaşık 300-350 kişilik) bu mahalle, kaleden uzakta, gölün karşı kıyısında yer alıyordu ve sakinlerinin bir kısmı mühtedi idi. Burası eskiden kış aylarında konaklanan (*kışlak*) bir yerdi. Emecen'e göre, burası bir Tatar mahallesi idi.¹⁷ Bu mahallede yerleşenlere sözü geçen vakıf tarafından tapu verildi. Mahallenin sınırı tespit edildi. Mahalle halkı belli miktardaki vergilerini (*maktu*) vakfa ödedikleri için, buraya dışarıdan gelen kişilerin müdahalesinden uzak tutulmaya çalışıldı. Kısacası, bu kişiler vakıf tarafından koruma altına alındılar. *Yerliler* olarak belirtilen bu yerleşik grup, yazılı kanun ve Sultan'ın fermanyla, mali koruma altına alındı. Alım satım vergileri ile tartım vergisinden muaf tutuldular. *Avarız*, *tekâlif-i divâniyye*, *arpa*, *saman sağlama*, *celep yazılma*, *ulak* ve *klavuz* gibi vergi ve angaryalardan muaf tutuldular.

Hristiyan mahalleleri ise; *Baç ve Pençe*, *Mihal ve Baç*; *Oyrabin ve Baç*; *Ispan ve Baç*; *Yıvan ve Baç*; *Pitori kethüda*; *Üstüpan ve Baç*; *Vilto ve Baç*; *Mihail ve Baç* ve *Bekre ve Baç* mahalleleri ismini taşır. *Papa Gölü* gibi, dört adet göl de İsmail Geçidi kadılığı sınırına dâhildi. Bunlardan biri *Yalpuh* köyüdür.¹⁸ Her mahalle, belirlenen yıllık bir vergiyi vakfa ödemekle yükümlüydü. Bu mahalleler, çoğunlukla, dinsel ve etnik açıdan karmaydı. Rum, Sırp, Boğdanlı (Moldovan) ve Eflâklılar, burada, bir arada bulunurdu. Bunlar arasında *Kuman* gibi Hristiyan erkek şahıs isimlerine rastlanması, bölgenin eski bakiyelerinin bir kısmının halâ mevcudiyetlerini koruduklarına bir işareti olarak değerlendirilebilir. Ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, 1657'de, bu şehrin toplam 2000 hane olduğunu ve üç mahallesinin Müslüman olduğunu, Eflak, Boğdan, Rum, Ermeni ve Yahudilerle dolu olduğunu, etrafındaki köylerin Tatarlarca iskân edildiğini yazar.¹⁹

Tablo 1: 1592 Yılında İsmail Geçidi'nin Nüfusu (Kaynak: TK, Eski No:2123)

Mahallenin ismi	Nüfusu	Dini durumu	Vergisi (maktu')
Şhreküstü	67 hane	Müslüman	-
Baç ve Pençe	111 hane	Hristiyan	6.105
Mihal ve Baç	85 hane	Hristiyan (Rum Ortodoks)	4.675
Oyrabin ve Baç	82 hane	Hristiyan (Rum Ortodoks)	3.510
Ispan ve Baç	102 hane	Hristiyan (Rum Ortodoks)	5.610

16 Hatib'in ismi, Harimî; müezzinler, Mehmed b. Harimî ve Arslan. Kale dizdârı, Sinan Ağa. Kethüdâ, Seyyid Hüseyin. Ser-topî, Mustafa b. Mehmed ve tercüman, Veli ismindeki Müslüman erkeklerdi (Aynı defter).

17 Bu görüşü destekleyen bir kanıt henüz yoktur.

18 Temliknâmede, o civarda bulunan Çilu, Çiçiluvî, Sahitan ve Baba (Papa) göllerinin de Mehmed Ağa'ya temlik edildiği belirtiliyor.

19 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 5. Kitap, s. 59. Ermeni ve Yahudilerin buraya sonradan geldikleri anlaşılıyor.

Yuvan ve Baç	115 hane	Hristiyan (Rum Ortodoks)	6.326
Pistori Kethüdâ	95 hane	Karma (Sırp-Rum-Boğdanlı-Eflak)	5.225
Üstüpan ve Baç	108 hane	Hristiyan (Karma)	5.940
Vilto ve Baç	95 hane	Hristiyan (Karma)	5.225
Mihail ve Baç	16 hane	Hristiyan (Karma)	5.280
Bekre ve Baç	119 hane	Hristiyan (Karma)	6.545
Toplam	995 hane		

Hristiyan mahallelerine isim olarak verilmiş olan *baç* ve *pençe* kelimeleri, bu mahallelerde oturan Hristiyanların ticarî vergileri ödemekle yükümlü olduklarının bir delili olarak görülebilir. Mihail, Yuvan, Üstüpan (Stefan) kelimeleri, Ortodoks şahıs isimleridir.

İsmail Geçidi Vakfı tarafından, bu kasabaya özgü yeni bir ticaret kanunnâmesi düzenlenmiştir. 1592 tarihli bir kanun metni ile vergilendirme düzenlenmiştir.²⁰ Burada çok fazla ticari mekân bulunmamaktadır. Bu metne göre, tacirler, *Harbiler* (Osmanlı Devletinin savaş halinde olduğu ülkelerin tacirleri, Nogaylar, Lehliler, Ruslar vs.), *Yerliler ve Haraç-güzâr tâcirler*, farklı oranlarda vergilendirmeye tabi kılınmışlardır. Kumaş, esir, hayvanât, araba yükleri, hububât, un, odun, kömür, şarap fıçısı, sirke, rakı, av hayvanları ticarî mallardır. Burada hafta pazarı kurulmaktadır. İskeleden deniz yoluyla Kili ve Azak taraflarına götürülen inek ve mandalar vergiden muaf kılınmıştır. Mevcut vergi listesine bakıldığında, bunlara ilave olarak, taze otlar (*giyah*), bal, meyveler, sebzeler ve balık da ticari mallar arasında görülür. 1598’de burayı ziyaret eden Georgius Dosa, burayı balık ticaretinin ana merkezlerinden biri olarak tanımlar. Eylül 1589-Haziran 1590 (Şevvâl 997-Recep 998) tarihleri arasında, İsakçı kadısı Eyub b. Hızır tarafından hazırlanan on aylık bir muhasebe defterine göre, Yalpuh ve Çençeluvî göllerinde balık avlayanların hemen hepsi Hristiyan’dı ve avlanılan balıklar Boğdan’a bağlı Karmatura İskelesi’ne çıkarılıyordu. *Peraklabi Yanişor* isimli gayrimüslimin (Rum) başkanlığı altında çalışan Zapolik, Konstantin, Ranutaka, Yani, Dragul, Ruckan, Lopol, Kregi, Matku, Çenbovi, Molenitsa ve Dimo gibi şahıs isimleri taşıyan bu balıkçılar, balık avlama vergisi olarak, on ay için 160.650 akça ödediler. Yalpuh Gölü’nün balık avlama imtiyazı, vakfa vergi ödemeleri karşılığında, Boğdan’a bağlı Barta, Tımarava, Puçta ve Senepini köylerinden olan on yedi balıkçıya havale edildi. Çimçilevi gölünün balıkları ise Tımarava köyünden dört balıkçıya bırakıldı.²¹ Tatarlar, İsmail Kasabası’nın etrafındaki kırsal bölgede yerleşmişlerdir. Tereyağı, peynir, Eflak tuzu, hububat, mersin balığı, havyar ticareti yapılır. Salamura balık, Lehistan ve Moskova’ya gönderilir. Tuna nehrinin iki kıyısı boyunca, devlete ait balık satış yerleri vardır. Ayrıca, beyaz

20 Decei, tespit edemediği için Tuna iskeleleri kanunnâmesinde *İsmail* isminin geçmediğini ileri sürer (s. 1108). Bu normal bir durumdur, zira İsmail Geçidi ayrıca kendine özgü bir kanunnâmeye sahiptir. Biz burada bu kanunnâmeyi tablo halinde yayınlıyoruz.

21 ‘*Tafsîl-i defter oldur ki işbu sene 997 Şevvali’l-Mükerreremi guresinden sene 998 Recebi’l-Mürecebi’nin guresine gelince İsmail Geçidi kazasına tâbi’ Yalpuh ve Çimçilevi demekle maruf olan göllerden sayd olunub Karmatura nam iskeleye çıkub vilayet-i Boğdan voyvodası olan Petre voyvoda kullarına vilâyet-i mezburaya tâbi’ Tımarava demekle meşhûr olan karye Peraklabi Yanişor nam zimmi mahi sayd eden sayyâdlarından kabz etdiği öşr-i mahi mahsülû ve sayyâdların esâmisidir ki ale’l-tafsîl zikr olunub beyan olunur hurrire fi’l-tarihi’l-mezbur*’ (Başkanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul, No. D. 01480.0001, Topkapı Sarayı Müzesi’nden Arşive devredilen belgelerden, No. 1480).1997

tenli esirlerin satıldığı bir esir pazarına da sahiptir (*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 2001: 60; Manzel, 1997: 186). İstanbul'un tereyağı ihtiyacının bir kısmı Kili ile İsmail Geçidi'nden sağlanmıştır.

Tablo 2: 1592 Yılında İsmail Geçidi Ticari Vergileri Kanunu (Kaynak: TK, Eski No:2123)

Emtia	Alan kişi	Satan kişi
Kumaş ve benzeri satışı	% 2	%2
<i>Yerli</i> 'den	Alınmaz	Alınmaz
<i>Harbi</i> 'den	%5	%5
Tuna'yı geçen esir satışı	20 akça	20 akça
Koyun satışı	1 akça (2 koyuna)	1 akça
At satışı	6 akça	6 akça
Tay, öküz, domuz ve araba satışı	3 akça	3 akça
Esir satışı	4 akça	4 akça
Taşradan gelen yüklü <i>araba bacı</i>	8 akça	
Hububat satışı	1 kile (4 kilede)	1 kile (4 kilede)
Ağaç, odun, tahta, bardak, çanak, ıhlamur kabı, ıhlamur ipi	Öşür alınır (oran yok)	
Un ve kömür	Gümrük alınır (rakam yok)	
Silistre, Vidin ve Niğbolu'dan gelen şarap fıçısı	50 akça	50 akça
Diğer yerlerden gelen şarap fıçısı	30 akça	30 akça
Sirke, arak (raki) ve av hayvanları (avlayık)	Gümrük alınır	
Toptancıda (kapan) tartılan emtiadan	1 akça	1 akça
<i>Yerliler</i>	Ödemez	Ödemez
Çift resmi	22 akça (Müslümandan)	
Haraç ve ispençe	Rakam yok (zimmiden)	
Ziraat edenler	Öşür verirler	
Kili ve Yukarı Canib'e giden gemilerden <i>geçer bacı</i>	Nesne alınmaz	
İskeleden gelip geçenlerden	Nesne alınmaz	

İsmail Geçidi Kasabası'na ait pek çok vergi sözü geçen vakıf tarafından tahsil edilmekteydi. Bu vergi kalemleri içinde ilk sırayı hububat vergileri alırken (% 19,5), diğerleri, balık vergisi (%18,4), cize ve ispençe vergileri (% 16,8), gümrük ve esir vergileri (% 16,7) şeklinde sıralanmaktadır. Bunların yanı sıra, balık, balık arabaları ve şarap fıçıları önemli vergi kaynağı olarak görülüyor. En değerli emtianın buğday olduğu görülür.²²

22 Burada pirinç yetiştirildiğine dair bilgiler verilmişse de (Emecen, 200: 83), dalgalık eseri olmalı. Zira bu

Tablo 3: 1592 Yılında İsmail Geçidinin Vergi Kalemleri ve Tutarı (Kaynak: TK, Eski No:2123)

Vergi kalemleri	Yıllık tutar (akça)
İспенçe ve cizye (Sultan'ın fermanı ile)	50.161
İsmail Geçidi'nin cizye ve ispençesi	10.000
İhtisab (pazar vergileri)	18.000
Koyun vergisi	1.000
Buğday öşrü	40.000
Arpa öşrü	12.000
Yulaf öşrü	3.000
Çavdar öşrü	3.000
Darı öşrü	12.000
Çift vergisi	9.900
Ot vergisi	1.000
Mumhâne	1.500
Balık arabası bacı	10.000
Gümrük ve esir vergisi	60.000
Kovan vergisi	500
Meyveler ve bostan vergisi	1.500
Balık vergisi	66.000
Suçlar, evlenme ve diğer vergiler	58.300
Toplam	357.861

Tablo 4: 1592 Yılında İsmail Geçidinde Hububatın Resmi Fiyatı (Kaynak: TK, Eski No:2123)

Hububat	Ölçü birimi	Resmi Fiyatı
Buğday	1 kile	20 akça
Yulaf	1 kile	10 akça
Çavdar	1 kile	10 akça
Darı	1 kile	10 akça
Arpa	1 kile	8 akça

bölgede bu yıllarda çeltik tarımı yoktur.

1593-1594 tarihli vakfa ait bir muhasebe defterine göre, vakfın on ikiden fazla personeli vardı. Bunlar bevvâb, çavuş ve sipahizâde unvanını taşıyan görevlilerdi.²³

Tablo 5: 1593-1594 (1001-1002) Yılında Vakfın Muhasebesi (Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, D.01485)

Gelirler	Giderler
1-İsmail Geçidi iskelesi gümrük vergisi	1-Mehmed Çavuş, bevvâb
2-Çift vergisi	2-Osman Çelebi, İsmail Geçidi iskelesi kâtibi
3-Cizye vergisi, 1564 hane	3-Abdi Çelebi, Kışlaklar Kâtibi
4-Koyun vergisi	4-Ahmed Çavuş, İsmail Geçidi cabisi
5-İhtisâb	5-Hüseyin Bey, Kışlaklar cabisi
6-Göllerin balıkları	6-Mustafa, İsakçı Bucağı cabisi
7-Dükkan kiralari	7-Mehmed Bey, İsakçı Bucağı kâtibi
8-Tuz ve mum bedeli	8-Dilaver, İsmail Geçidi subaşı
9-Bostan vergisi	9-Ali, Han ferraşı
10-İsmail Geçidi'nde bulunan hamam	10-Carullah, Camiin hatip ve imamı
	11-Mehmed b. Carullah, Camiin müezzin ve kayyımı
	12-İsmail Geçidi kalesi fârisleri (atlı asker), 25 asker
	13- İsmail Geçidi kalesi müstahfızları, 14 asker
	14- İsmail Geçidi kalesi topçuları, 6 asker
	15- İsmail Geçidi kalesi mehtercisi, 2 asker

Bu vakıf sadece İsmail Geçidi Kasabasının merkezi ile sınırlı değildi. Birkaç köyü de vakfa aitti. Bunlardan *Istoyoso köyü*, tamamen Müslüman köyüdür. Erkek şahıs isimlerinden anlaşıldığı kadarıyla, 89 hanelik bir Tatar köyüdür. Kili'de oturan Mustafa Çavuş'un kışlası olan bu köy, vakfın sınırları içinde kalıyordu. Mustafa Çavuş, 60 baş öküze burayı vakfa sattı ve köy ile alakası kalmadı. Istoyoso köylüleri, vakıf zabıtine, yıllık 20.350 akça vergi öderlerdi. Diğer köy *Mutsatil köyü*, 169 hanelik, bölgenin en kalabalık köylerinden biri olan karma bu köy yıllık 55.085 akça vakfa ödedi. Diğer bir köy *Sırp Köyü*, 42 hane idi. Bu Sırp (*Sırf*) köyünün yıllık vergisi 14.06 akçaydı. Kocagöl köyü, Kili'ye bağlı bu köyün nüfusu ve yapısıyla ilgili bilgi bulunmuyor. Ama 23 adet kışlağın bulunduğu bir yerdeydi. Yıllık vergisi 131. 500 akçaydı.

Konar-göçerlerin kış aylarında geçici olarak yerleştikleri kışlaklar, sözkonusu vakıf için önemli bir gelir kaynağıydı. Bunların çoğu Osmanlı askerleri ile esnafın tasarrufuna verildi. Bunlar içerisinde Hristiyanlar da vardır. Bir kısmı daha sonra vakfetti. Bir kısmı, bir bedel karşılığında, kışlağını vakfa devretti.

23 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, No. D.01485

Tablo 6: İsmail Geçidi Kazası Sınırı İçinde Kalan Vakfa Bağlı *Kışlaklar* (Kaynak: TK, Eski No:2123)

	Kili'ye Yakın Kışlaklar	İsakçı karşısında olan kışlaklar
1.	Hacı Memi oğlu Pir Ahmed	Çanak
2.	Berber Mahmudzâde Mustafa	Manastırlı
3.	Yusufoça ve oğlu Mustafa	Üstüpan
4.	Mehmed b. Abdullah	Yorgi <i>Arnavud</i>
5.	Ferruh Bey <i>el-müteferrika</i>	Mustafa Çeribaşı
6.	Budak ve Karlı	Istamad
7.	Mehmed b. Abdullah	Kundura Oğlu
8.	Pir Ahmed <i>Bey</i> b. Sabuncu	Balhasane
9.	Balı <i>Odabaşı</i>	Dimitri
10.	Maksud Ali Çelebi Hacı Mehmed Hacı Kenan	Anif
11.	Ömer <i>Kethüda</i>	Küçük Yana
12.	Beyzade	Büyük Yana
13.	Joku <i>el-kassab</i>	<i>Laz</i> Mustafa
14.	Sinan Ağa	Tola
15.	Muslu Çavuş (Vakfetmiştir)	Toma
16.	Rüstem Paşa	Kostantin
17.	Ahmed Paşa	Manol
18.	İbrahim çavuş <i>mir-i miran</i>	Cebel-i Vamış
19.	Kasap İlyas Çelebi	Aleksandıra
20.	Mustafa Ağa (<i>Dergâh-ı âli Başçavuşu</i>)	<i>Laz</i> Georgi
21.	<i>Kasap</i> Pervane	Istupan
22.	İslam <i>Subaşı</i>	Dab
23.	Yaya Umur	<i>Veniçe</i>
24.	<i>Yeniçeri</i> Mehmed	<i>Toplam 300 nefer kefer</i>
25.	Veli <i>bey</i>	

Vakfin idarecisi Darüssaade Ağası Mehmed Ağa, İsmail Geçidi'nden elde ettiği geliri, Mekke ve Medine, Kudüs ve İstanbul şehirlerindeki Müslümanlar arasında paylaştırmıştır. Ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, Mehmed Ağa'nın bu vakfı 400 kişi ile idare ettiğini yazar. Öncelikle toplam geliri ikiye bölmüştür. Bunun ilk yarı hissesini, İstanbul'da kendi adına yaptırdığı cami²⁴, medrese, hankâh ve Dârülhadis'in masraflarına ayırmıştır. En büyük pay İstanbul'a ayrılmıştır. Kalan diğer yarının 5/1 hissesini de Kudüs Müslümanları için ayırmıştır. Diğer 5/4 hissesini Mekke ve Medine şehirlerindeki Müslüman fakirlere için tahsis etmiştir.

24 İstanbul'da Çarşamba semtinde bulunan bu cami (Darüssaade Ağası Mehmed Ağa Camii, 1584-1585) hakkında bkz. Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, İstanbul 2013, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları

Tablo 7: İsmail Geçidi Vakfına Ait Vergiler (Kaynak: Tapu ve Kadastro Arşivi, Eski No:2123)

Vergi isimleri	Açıklaması
1. <i>Maktu'</i>	Hristiyan mahalle halkından belli bir oranda alınan yıllık vergi.
2. İспенçe	Haraç-güzâr zimmi reayânın ödediği vergi. Yetişkin olmayanlardan alınmaz.
3. <i>Cizye-i gebrân</i>	Hristiyanların nakdî olarak ödediği kelle vergisi
4. <i>Cizye-i gebran-ı Yuva</i>	Hristiyan Göçebelerin nakdî olarak ödediği kelle vergisi
5. <i>Adet-i ağnâm</i>	Koyun vergisi
6. <i>Hububât öşürleri</i>	Buğday, arpa, darı, yulaf vs. gibi hububat yetiştirildiği için vergi, 1/10 oranında
7. <i>Resm-i çift</i>	Çift başına 22 akça
8. <i>Resm-i giyâh</i>	Ot vergisi
9. <i>Mahsul-i şemhâne</i>	Mumhâne vergisi
10. <i>Bac-ı araba-i mahi</i>	Balık taşıyan arabaların geçişi için araba başına 16 akça (yılıda 62 araba için bağ alınmış)
11. <i>Resm-i esir</i>	Esir vergisi, Sultan'ın fermanıyla.
12. <i>Mahsul-i gümrük</i>	Gümrüğe tabi mallar
13. Öşr-i kovan	Bal kovanları için alınan vergi
14. Öşr-i bostan ve meyve	Meyve ve bahçe ürünleri vergisi
15. Öşr-i mahi	İsmail Geçidi ve çevresindeki göllerden tutulan balıklar için alınan vergi
16. <i>Mahsul-i ihtisâb</i>	Pazar vergileri
17. <i>Cürm-i cinâyet</i>	Suçlar ile ilgili vergiler
18. <i>Resm-i arus</i>	Evlenme vergisi
19. <i>Deştbanî</i>	Kır bekçiliği vergisi
20. <i>Beytûlmâl-i âmme ve hassa</i>	Varis bırakmadan ölenlerin terekeleri
21. <i>Mal-i gâib</i>	Sahipsiz hayvanlar
22. <i>Haymana</i>	Göçebeler, olasılıkla Çingeneler
23. <i>Bac-ı bazar</i>	Pazara getirilen emtiadan alınan vergi
24. <i>Tapu-yı zemin</i>	Tarla tapusu vergisi
25. <i>Mukataa-i dekâkîn</i>	Dükkân kiralari
26. <i>Kaçğun</i>	Sahibinden kaçan esirlerin yakalanması

İsmail Geçidi Kasabası, 1602-3 yıllarında Kazak akınlardan dolayı çok sıkıntı çekti. Ünlü seyyah Evliya Çelebi, 1657 yılında burayı gezdiğinde, İsmail Geçidi'nde kale olmadığını, bu nedenle de kale komutanının bulunmadığını yazar (Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 2001: 61; Menzel, 1997: 186; Decei, 1997: 1108.).

Sonuç olarak, İsmail Geçidi Kasabası'nın, on altıncı yüzyıl sonlarında gelişen ve kuzeyden gelen tehditlere, nüfus akışına karşı muhtemelen Ruslara ve Nogaylara karşı sınır güvenliğini sağlamak için kurulan askeri bir Osmanlı yerleşimi olduğu kesin olarak ortaya çıkıyor. Burada olduğu belirtilen palanka veya hisar, Osmanlı idaresinin bir eseridir. Burada eskiden Boğdan-

lılara ait bir yerleşim yerinin (köy) olup olmadığı açık değildir. Bana göre muhtemelen yoktu. Uzunçarşılı'nın burası için söylediği 'boş bir arazi ve geçit yeri' tanımlaması oldukça yerindedir. Osmanlı idaresi, yeni bir yerde, asayiş ve ticareti sağlamak için, hem bölge halkından hem de dışarıdan gelenleri burada yerleştirerek, yeni bir yaşam alanı oluşturdu; Osmanlı idaresi Habeşî Mehmed Ağa vasıtasıyla bölgeyi ekonomik, dinî, ticarî ve siyasî açıdan denetim altına almaya çalıştı.²⁵ Darüssaade Ağası Mehmed Ağa kendi adına, burada bir cami inşa ettirdi. Bu camiyi, bizzat tefriş etti.²⁶ Hamam, pazar ve iskele gibi binalar mevcut olmasına rağmen, kasabanın mimarisi tam olarak bilmiyoruz. İsmail Geçidi, tipik bir Osmanlı-İslamî uygulama olan *temlik* sistemi²⁷ sayesinde ortaya çıktı. İsmail Geçidi'nin bulunduğu bölge, ölü toprak olarak, devlet hazinesine maddi gelir sağlamayan verimsiz arazi olarak kabul edildi. Yeni köylüler ile muhtemelen bu civarlarda bulunan eski köylüler, burada iskân edildi. Yeni yerleşen köylülere *tapu* verilerek, vakfın *kiracısı* yapıldılar. Köylüler ürettikleri ürünün ve kazançlarının neredeyse yarısını vakfa ödediler. Temlik sistemi, hem bu araziyi birilerinin gasp etmesini önledi hem de tarım ve ticarete açtı. İslam hukukuna göre, Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'nın özel mülkiyetine girebilmesi için, sultan III. Murad, imam sıfatıyla izin verdi. Mehmed Ağa'ya Saray'dan bir *temlikname* verildi. Temliğin konusu, gelir sağlayan tüm doğal kaynakların kullanım hakkının Mehmed Ağa'ya verilmesiydi. Bu tür temlikler, sultana sadakat ve yararlılık gösterenlere yapılırdı. Yerel makamların müdahale etmesini önlemek için İsmail Geçidi Vakfının sınırları tespit edildi. Ayrıca sınırları belli bu bölgede vergi toplama hakkı ile suçluları cezalandırma hakkı, Mehmed Ağa'ya bırakıldı. Suçlarlar ilgili vergileri toplama hakkı ona verildi. 'Serbestiyet' kaydı ise, bu araziye ait kayıtların 'Divan defterlerinden çıkarılması' anlamına geliyordu. 'Cizye' gibi çok değerli bir vergi kaleminin de Mehmed Ağa'ya bırakılması, onun sultan III. Murad katında çok etkili olduğunun bir göstergesi sayılmalıdır.

25 Osmanlı-Rus savaşlarından dolayı, daha sonraki süreçte, İsmail Geçidi'nin askeri önemi artacaktır.

26 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Evkâf, No. 9693. Yeni No. EV. HMH.d. 06248

27 Temlik sisteminin genel hatları üzerine bk. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, cilt I, 1300-1600, Çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000, s. 163-169, Eren yayıncılık.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları ve Elyazması

Ali b. Abdür-rauf el-Habeşî *Rafâilü'l-Gubûş fi Fezâil'l-Hubûş*, Süleymaniye Kütüphanesi, No. 4396.

Defter-i Evkâf-ı İsmail Geçidi der sâhil-i Tuna, Tapu ve Kadastro Arşivi, Ankara, Eski no:2123, Yeni no:71 (reayâ ve vergi sayımı)

İsmail Geçidi Vakfıdır, Tapu ve Kadastro Arşivi, Ankara, Cedid Vakıflar Tasnifi, No. 36 (temliknâme),

İsmail Geçidi Nâm Vakfına Mûte'allik Defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, No. D. 01391, İstanbul (reayâ ve vergi sayımının müsveddesi).

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), I-II (Özet ve Transkripsiyon-Tıpkıbasım), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yayın no.12, Divân-ı Humâyûn Sicilleri Dizisi: I, Ankara 1993.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Decei, Aurel (1997), "İsmail". *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5/2. Eskişehir. s. 1108-1110.

Emecen, Feridun (2000). "İsmail". *DİA*, 23, İstanbul. s. 82-84.

Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi (2001). 5. Kitap, İstanbul, Yapı Kredi yayınları.

Hathaway, Jane (2018), *The Chief Eunuch of the Ottoman Harem: From African Slave to Power-Broker*, New York, Cambridge University Press,

İnalcık, Halil (1986). "Budjak", *EI, second edition*, Leiden. s. 1286-1287.

İnalcık, Halil (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, 1300-1600, çev. Halil Berktaş, İstanbul, Eren Yayıncılık.

Mansel, T., V. J. Parry (1997). "İsma'il". *EI, second edition*, Leiden, s. 185-186.

Necipoglu, Gülru (2013). *Sinan Çağı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*. İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Orhonlu, Cengiz (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*. İstanbul. Eren Yayıncılık.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1978). *Osmanlı Tarihi. IV/1*. Ankara. TTK Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1982). *Osmanlı Tarihi. III, 2. Kısım*. Ankara. TTK Yayınları.

Ekler

Ek 1: 7 Eylül 1709 (2 Receb 1121) tarihli *Atika Sultan* (ölümü: 1648)²⁸ Vakfı ile *Haremeyn Vakfı* arasında *Akkirman kazasına bulunan bazı vakıf köylerin sahipliği ile ilgili bir mahkeme kararı* (Kaynak: *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Ankara, Eski No:2123*)

Husus-ı atıyyü'l-beyânın mahallinde fasl ve hükm için haliyâ Özi sancağında serdâr-ı ekrem olan devletlü saadetlü El-Hacc Yusuf Paşa hazretlerine ve bu fakire hitaben taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mübaşir tayin buyrulan Ebubekir Ağa yediyle varid olan fermân-ı âliye imtisalen medine-i Akkirman kazası muzafatından **Sarta** nahiyesinde vâki zikr-i ati-i menaziün fihâ olan vakıf karyelerin üzerlerine varılıb zeyl-i vesikada muharrerü'l-esâmi-i Müslimîn huzurlarında mübaşir-i mumaileyh ile paşa-yı müşarünileyh hazretleri tarafından tayin olunan Hasan Ağa marifetleriyle akd-i meclis-i şer'-i nebevî olundukda mahmiyye-i İstanbul'da İbrahim Ağa Mahallesi sakinlerinden olub sâhibetü'l-hayrât merhume **Atike Sultan** tabe serahâ evkâfının evlâdiyyet ve meşrutıyyet üzere mütevellisi olan işbu baisü'l-kitâb Abdullah Bey İbn Abdurrahman ve berat-ı âli ile kaimmakâm-ı mütevellî nasb olunan Murtaza Çelebi İbn Mustafa nam kimesne hâzır olduğu halde meclis-i ma' kud-ı mezkurede Haremeyni'ş-Şerifeyn Evkâfına mütevellî olmakla zikr olunan vakıf karyelere mütevellisi olduğu Haremeyni'ş-Şerifeyn evkâfından olmak zu'mıyla vaz-ı yedd olan Teberdarân-ı hassa kethüdası El-Hacc Ali Ağa İbn Hasan bin Abdurrahmanın tarafeynden husus-ı atıyyü'l-beyânda husumet ve redd-i cevaba vekil olduğu Ebubekir bin Ali Efendi ve İbrahim Bin El-Hacc Mehmed nam kimesneler şهادetleriyle şer' en sabit ve sübut vekâletine hükm-i şer' i lâhik olan Hassa teberdârlarından El-Hacc İbrahim Ağa İbn Hasan mahzarında üzerine da' va ve takrir-i kelâm idüb işbu müşahede ve muayene olunan Tatar Pınarı Kal'asından **kasaba-i İsmail Geçidi**'ne giden yol karye-i Cuydanın garbî canibinde vaki hendek varınca andan kible tarafına giden yolun hendek ağzı şimal tarafından küçük depeye varınca andan şimale gidüb Bıçak Budan Oğlu Mehmed tarlasının garbî başından Çartalkef Deresine ve dere içinde karye-i mezbure ikiye ayrıldığı mevzide Yörük üzerinden şimal tarafında Taş Pınara gelen Karımış Hacının Tarlası yolun garbî başına andan Tokçura Deresinin garbi tarafında vaki bayır üzerinden gidüb El-Hacc Merdan Ali Ağa Tarlasının garbi başına varınca andan Tokçura Deresinden çıkınca Yalpacık tabir olunur dereye ve dere-i mezkur içiyle şimal tarafından dere başına varınca andan Kara Kuyuya giden yolu arkırı geçüb mezbur Kara Kuyudan Memi Ağa karyesine gelen büyük yol ile gidüb Eski Toka Yolu ile şimal tarafına rücu eylediği mevzia varınca andan zikr olunan karye-i Cuyda çıkan Çalılı Dere başından Akaykeldi Tarlası başından Kızılkuyu Deresi başından çıkınca dereye varınca andan marü'z-zikr Memi Ağa karyesinden çıkub Kadı Kuyusuna giden yol ile dere içinden arkırı yine mezkur Kadı Kuyusundan **Genege** gelen yola varınca andan Şeyh Hasan Efendi Tarlasının garbî başından küçük taşlı depeye andan garb tarafına dönüb zikr olunan Kadı Kuyusu deresinden çatal yoldan dikili taşa varınca andan kasaba-i mezbure İsmail Geçidine giden yol ile bayıra varınca andan bayır üzerinden yolun şimal tarafına çıkub Bender tarafından gelüb kasaba-i Kiliye giden yol ile Yörük Burnundan arkırı geçüb marü'z-zikr Yalpacık Depeye varınca andan mezbur Kızıl Kuyudan Kadıvirdi Deresi başından Gonca Deresi ayrıldığı mevzide Lipecu Karağanın şarkî canibinden mezbur Yalpacık Depeye varınca andan kuru dere sıra Kuş Yoluna müntehi olan hudud ile mahdud karye-i Cuyda ve Memi Ağa ve Terskondu ve Münkayt ve Tankubad ve Şirin ve Pişterek ve Gazi Ağa nam karyeler ceddin vakıfa-i merhumenin zikr olunan Tatar Pınarı Kal'ası neferâtının mevâciblerine ve kal'a-i mezburenin tamir ve termim ve sair mühimmât-ı

28 Sultan I. Ahmed'in kızı.

sairesine ve mahmiyye-i mezburede vâki' türbelerinde tilavet-i Kuran eden eczahânlar ve sair mürtezika vazifelerinin vakfı olmağla işbu yedimde olan vakfiye-i mamülün bihâ ve suret-i defter-i hakanî mucebince kadimü'l-eyyâmdan berü eben an cedd şart-ı vâkifa-i merhume-i merkume üzere tasarrufumuzda olup zikr olunan karyelerin a'şar-ı şer'iyye ve rüsum-ı örfiyyeleri bi'l-küllüye mütevellisi olduğum vakf-ı mezbur tarafından zabt ve tasarruf olunub ve husus-ı mezkur vech-i muharrer üzere olduğu meşhur ve mütevatir iken müvekkil-i merkum zikr olunan kuradan marü'z-zikr Memi Ağa karyesine mütevellisi olduğu Haremeyni'ş-şerifeyn evkâfından olub kasaba-i Kili kurbünde vaki halâ tasarrufunda olan Memi Ağa Oğlu Pir Ahmed Kışlağı demekle ma'ruf kışlak karye-i mezburedir ve canib-i şarkisi Karakuş Yoludur ve baki zikr-i mürur eden karyeler dahi karye-i mezbure Memi Ağa hududu dâhilinde olmak üzere muhaddes hudud peydâ edüb Karakuş Yoludur deyü fuzulen ve bi-gayri hakkın üç seneden berü zabt ve tasarruf eder hala vekil-i mezburdan sual olunub kura-i mezburdan kasr-ı yedine tenbih olunmak matlubumdur deyüb ibraz eylediği vakfiye-i mamülün bihâ ve suret-i defter-i hakanîye nazar olundukda fi'l-vaki müddei-i mezburun müddeası vakfiye-i mamülün bihâ ile suret-i defter-i hakanîye mutabık bulunmağla gıbbe's-sual vekil-i mezbur El-Hacc İbrahim cevabında zikr olunan karyeler müvekkilim mezburun mütevellisi olduğu Haremeyni'ş-Şerifeyn evkâfi karyelerinden olub vakf-ı mezbura hudud vaz' olunan Karakuş Yolu zikr olunan karyelerin canib-i şarkisinde vaki olub hududu dahilinde olmağla üç seneden berü zabt ve tasarrufu ikrâr lâkin müddei-i mezburun ber vech-i muharrer müddeası malumum değildir deyü bi'l-vekâle inkar edicek müddei-i merkum Abdullah Begden müddeasını mübeyyin beyine taleb olundukda udul-i ahrâr-ı ricâl-i Müslimînden olub kasaba-i Kili sakinlerinden Eş-Şeyh Hasan Efendi İbn Şaban ve El-Hacc Abdullah Efendi İbn Ali ve Abdurrahman Efendi İbn Abdürrahim ve İbrahim Efendi İbn Mustafa ve Ali Efendi İbn El-Hacc Hasan ve Abdi Kethuda İbn Mehmed ve Es-Seyyid Veli İbn Es-Seyyid Ali ve El-Hacc Ali bin Hasan ve Ali Bey bin Resul ve İbrahim Çelebi bin Ali ve Halil bin Ali ve İbrahim Efendi bin Sofu ve Hüseyin Bey İbn Mehmed ve El-Hacc Mehmed bin Hasan ve Kasaba-i mezbureye tabi Çeşme nam karye ahalisinden Müderris Murtaza Efendi ibn Bulanbay ve El-Hacc Abdülfettah ibn Halil ve Molla Ali bin İslam ve Molla Hasan bin Mehmed ve Mehmed bin Esen Kadı Bay ve Abdürrahim Efendi ibn Gökçe ve Ahmed bin Ali ve Cantimur bin Polad ve Recep bin Kara ve Osman bin Abdurrahman ve Can Akay bin Hangeldi ve İslam bin Gökçe ve Rahmet Ali bin Murtaza ve yine kasaba-i mezbura tabi **Kerim** nam karye ahalisinden Dersiam Mehmed Efendi ibn Süleyman Ve İsa bin Eşen Kadı ve Mustafa bin Cumalı Ve Abdullah Çelebi bin Ahmed Efendi Ve yine Kasaba-i mezbura tabi **Can Seyyid** nam karye sakinlerinden Hasan bin Süleyman Ve medine-i mezbureye tâbi **Kara Çavuş** nam karye sükkanından Dersiam Ali Efendi İbn Hasan Şah Ve Ali bin İmantay Ve Karaman bin Begli Ve Derviş Efendi bin Esen Kul ve El-Hacc Ömer bin İzzet Ve Yusuf Ve Abdülkadir bin El-Hacc Osman Ve Abdülhalim Efendi bin Han Mehmed Ve İsmail Ağa bin Mehmed Ve Abdülkadir Efendi ibn Cibinbay Ve Molla Recep bin Molla Gazi Ve Hatib Mehmed Efendi bin Ali Ve Dersiam İsa Efendi bin Genç Ali Ve Siyavuş bin İshak Bey Ve Hasan bin Abdullah Ve Abdülkerim bin Abdullah Ve Mehmed bin El-Hacc Abdülkerim Ve Süleyman bin Mustafa Ve Recep bin Ali Ve Timur Polad bin Can Seyyid Ve Hüseyin Yar ibn İbrahim Ve Sarı Hacı bin Kara Ve Pir Ali Efendi bin Ali Ve İslam bin Hasan Ve Genç Halife bin Hızır Ve Hasan bin Ali Ve İsmail bin Gögi Ve Mehmed Sofu bin Davim Ve Mehmed bin Bayram Ve Bektaş bin Ali Ve İslam bin Hasan Ve Timur Hacı bin Çokas Ve Hızır bin Ali nam kimesneler li-ecli'ş-şehâde meclis-i ma' kud-ı mezkûra hazırûn olub eseri'l-iştihâd fi'l-hakika işbu müşâhede ve muayene olunan kal'a-yı mezbure Tatar Pınarından kasaba-i İsmail Geçidine giden yol karye-i Cuyb-

dan garbî canibinde hendeke varınca andan kible tarafına giden yolun hendek ağzı şimal tarafından Gökçek Depeye varınca andan şimale gidüb Bıçak Budan Oğlu Mehmedin tarlasının garbi başından Çartelgün Deresine ve dere-i mezbure içiyle dere iki ayrıldığı mevzide Yörük üzerinden şimal tarafına Taşpınara gelen Karımış Hacı'nın Tarlası yolun garbî başına andan Toğçura Deresinin garbi tarafında vaki bayır üzerinden gidüb Merdan Ali Ağa Tarlasının garbî başına varınca andan Toğçura Deresinden çıkınca Yalpacık Dereye andan dere-i mezbure içiyle şimal tarafından dere başına varınca andan Karakuyu tarafına giden yolu arkırı geçüb mezkur Kara Kuyudan Memi Ağa karyesine gelen büyük yol ile gidüb Eski Nufa Yolu ile şimal tarafına rücu' eylediği mevzia varınca andan zikr olunan karye-i Cuyda'ya çıkan Halılı Dere başından Akaygeldi Tarlası başından Kızıl Kuyu Deresi başından çıkınca dereye varınca andan marü'z-zikr Memi Ağa karyesinden çıkub Kadı Kuyusuna giden yol ile dere içinden arkırı yine mezkur Kadı Kuyusundan **Genege** gelen yola varınca andan Şeyh Hasan Efendinin tasarrufunda olan tarlasının garbi başından Küçük Daşlı Depeye andan garbi tarafına dönüb zikr olunan Kadı Kuyusu Deresinden çatal yoldan dikili taşta varınca andan kasaba-i mezbure İsmail Geçidine giden yol ile bayıra varınca andan bayır üzerinden yolun şimal tarafına çıkub Bender tarafından gelüb Kasaba-i Kiliye giden yol ile Yörük Burnundan arkırı geçüb marü'z-zikr Yalpacık Depeye andan mezkur Kızılkuyudan Kadrverdi Deresi başından Gonca Deresi ayrıldığı mevzide Lipecu Karağanın şarkı canibinden mezbur Yalpacık Depeye varınca andan Kuru Dere sıra Karakuş Yoluna münthehi işbu hudud ile mahdud olan karye-i Cuyda ve Memi Ağa ve Terskondu ve Münkayt ve Tankubad ve Şirin ve Pişterek ve Gazi Ağa nâm kurâ arazisi vakıfa-i merhume-i merkume Atıke Sultanın zikr olunan kal'a-yı mezbur Tatar Pınarı neferâtının mevâciblerine ve kal'a-yı mezburenin tamir ve termim ve sair mühimmât-ı lazımesine ve mahmiyye-i İstanbul'da vaki türbelerinde tilavet-i Kuran iden eczahânlar ve sair mürtelikaları vazifelerine vakfı olmağla kadimü'l-eyyâmdan berü zikr olunan kurânın a'şar-ı şer'iyye ve rüsum-ı örfiyyeleri işbu müddei-i mezbur Abdullah Begin mütevellisi olduğu vakf-ı mezbur tarafından zabt ve tasarruf olunagelmışdir ve müvekkil-i merkum el-Hacc Ali Ağanın kurâ-ı mezkurede asla ve kat'an alaka ve medhali olmayub müvekkil-i merkumun mütevellisi olduğu Haremeyni'ş-şerifeyn evkâfından olub Memi Ağa Oğlu Pir Ahmed Kışlağı kasaba-i Kili kurbünde olub halâ zabt ve tasarruflarındadır kadimü'l-eyyâmdan meşhur ve mütevatir ile vaz' olunan hudud Karakuş Yolu, Boğdana giden yoldur hala müvekkil-i merkum Memi Ağa karyesini ve sair zikr olunan karyeleri bi-gayrı hakkın fuzulen üç seneden berü zabt ve tasarruf eder biz bu hususa bu vech üzere şahidleriz şehadet dahi ederiz deyü her biri eda-yı şehâdeti şeriyye etdikde ba'de't-tadil ve't-tezkiye şehadetleri makbule olduktan sonra meşhur ve mütevatir müddei-i mezbur Abdullah Begin mütevellisi olduğu vakf-ı mezbur tarafından olmağın mucibince bade'l-hükm zikr olunan *Memi Ağa ve Cuyda ve Terskondu ve Münkayt ve Tankubad ve Şirin ve Pişterek ve Gazi Ağa kura ve arazilerinden müvekkil-i mezbur El-Hacc Ali Ağanın kasr-ı yedine tenbih-birle ma hüve'l-vaki bi't-taleb ketb olundı fi'l-yevmi's-sani min Recebi'l-Ferd ve li-sene ihda ve miete ve elf min hicrihi fi'l-izz ve'ş-şeref*

Şuhûdü'l-hâl

Dersiam Ahmed Efendi bin Esen İman an Esen İman

Bay Terek bin Hasan an karye-i Çeşme

Ahmed efendi el-müderriş ibn Davlı Hacı an karye-i Esen İman

El-Hacc Ömer b. Yusuf an karye-i Arab

Abdülkadir Çelebi b. el-Hacc Osman an karye-i Genegis

Seyyid Ahmed Efendi ibn Ömer Ali an karye-i Tapdık
Veli Beg bin el-Hacc Mehmed an karye-i Yeniköy
Devlet Gazi b. Genç Sofu an karye-i Tapdık
Hasan b. Uraz an karye-i Kıpçak
Musa b. Polad an karye-i mezbure
Mahmud b. Mehmed Ali an Tatar Pınarı
Vidinî Ali Efendi ibn Veli an karye-i Genegis
Bayram b. Sarı an karye-i Bağçeli
Kurban ibn Küçük an karye-i mezbure
El-Hacc Hasan b. Kullum an karye-i mezbure
Esen Ali b. Usta an karye-i mezbure
Han Kildi ibn Karim Bay an karye-i mezbure
Cin Mehmed Sofu b. Sofu an karye-i mezbure
Hasan b. Abdullah an karye-i Çeşme
Abdülkerim b. Abdullah an karye-i Çeşme
Alub Kildi b. Evran Hasan an karye-i Çeşme
Yıl b. Can Akay an karye-i mezbure
Karımış b. Kara sakın-i Çeşme
Can Akay b. Merdan Ali Ağa an karye-i Merdan
İmam Ebubekir Efendi b. Mehmed Densüz an karye-i Akmar ve gayruhum minel-hâzırûn
Taallaka bima fihi nazar el-abd el-fakir ileyhi sübhanehu Muhammed el-kadı bi-asâkir-i
Anadolu afa anhu (mühür)
El-emru hasbema hurrire fihi nemakahü'l-fakir azze şanehu İbrahim el-memur bi-istimai
haze'l-kaziyye men lehü' men kıbeli'l-emr afa anhu
Ihatu fihi ilmi nemakahü'l-fakir es-Seyyid Mustafa bi-kadıasker-i Rumeli afa anhu